Yayın Geliş Tarihi: 12.04.2025
Yayına Kabul Tarihi: 01.09.2025
Online Yayın Tarihi: 29.12.2025
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1674772

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 27, Sayı: 4, Yıl: 2025, Sayfa: 1734-1761
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

NEOLİBERALİZM VE MİNİMAL DEVLET: WASHİNGTON KONSENSÜSÜ'NDEN GÜNÜMÜZE MİNİMAL DEVLET ANLAYIŞININ DÖNÜŞÜMÜ

Nurettin BİLMEZ[*]

Öz[1]

Gelişmekte olan ülkelerin neoliberal politikalar ekseninde kalkınmalarını sağlamak için uygulanması gereken politika ilkelerini ifade eden Washington Konsensüsü, serbest piyasa anlayışını geliştirmeyi ve devlet müdahaleciliği yerine minimal devleti yerleştirmeyi amaçlamaktadır. Neoliberalizmle özdeşleştirilen Washington Konsensüsünü kısa süre içinde Post Washington Konsensüsü adı verilen ikinci kuşak reform politikaları izlemiştir. Post Washington Konsensüsü ile piyasaların etkin çalışabilmesi adına devlete düzenleyici olma rolü yüklenmiştir. Daha sonra 2008 Küresel Krizi ve Covid – 19 Salgınıyla minimal devlet anlayışı büyük ölçüde değişmiştir. Çalışmanın amacı, Washington Konsensüsü'nden günümüze minimal devlet anlayışının geçirdiği değişim ve dönüşüm sürecini eleştirel bir tutumla ele almaktır. Çalışmanın iddiası, günümüzde minimal devlet anlayışının geçerliliğinin tartışmalı hale geldiği ve devletin neoliberal piyasa sisteminin önemli bir aktörü olarak konumunu ve müdahaleci yönünü güçlendirdiğidir. Çalışmada alternatif devlet anlayışlarının öne çıkması ve giderek devlet müdahaleciliğinin güçlenmesi bağlamında minimal devlet anlayışının geçerliliği hem teorik açıdan hem de farklı ülke uygulamaları bağlamında tartışılmıştır. Sonuç olarak, günümüzde minimal devlet anlayışının geçerliliğini büyük ölçüde yitirdiği gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Washington Konsensüsü, Post Washington Konsensüsü, neoliberalizm, minimal devlet.*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 7. Sürüm):

Bilmez, N. (2025). Neoliberalizm ve minimal devlet: Washington Konsensüsü'nden günümüze minimal devlet anlayışının dönüşümü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27* (4), 1734-1761.

[*]Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi Gümüşhacıköy Hasan Duman MYO Yerel Yönetimler Prog., ORCID: 000-0003-294-5916, nurettin.bilmez@amasya.edu.tr

[1]Bu makale etik kurul onayı gerektirmemektedir.

NEOLIBERALISM AND THE MINIMAL STATE: THE TRANSFORMATION OF THE CONCEPTION OF THE MINIMAL STATE FROM THE WASHINGTON CONSENSUS TO TODAY

Abstract

The Washington Consensus, which expresses the policy principles that should be implemented to ensure the development of developing countries in line with neoliberal policies, aims to develop the free market understanding and to replace state interventionism with the minimal state. The Washington Consensus, which is identified with neoliberalism, was soon followed by second-generation reform policies called the Post Washington Consensus. With the Post Washington Consensus, the state was given the role of regulator for the markets to work effectively. Later, with the 2008 Global Crisis and the Covid-19 Pandemic, the minimal state understanding has changed significantly. The aim of the study is to critically address the process of change and transformation that the minimal state understanding has undergone from the Washington Consensus to the present day. The claim of the study is that the validity of the minimal state understanding has become debatable today and that the state has strengthened its position and interventionist aspect as an important actor of the neoliberal market system. In the context of the prominence of alternative state understandings and the gradual strengthening of state interventionism, the validity of the minimal state understanding has been discussed both theoretically and in the context of different country practices. Consequently, it has been observed that the concept of the minimal state has largely lost its validity today.

Keywords: *Washington Consensus, Post Washington Consensus, neoliberalism, minimal state.*

GİRİŞ

Refah devletinin krize girdiği 1970'li yıllarda en büyük tartışma devletin hangi faaliyetleri yürütmesi gerektiği konusu olmuştur. Çünkü devlet verimsizliğin, hantallığın, kaynakları israf etmenin ve özgürlüklerin baltalanmasının en açık simgesiydi. Yaşanan ekonomik krizlerin de en büyük sorumlusu olarak da refah devleti gösterilmekteydi. 1980'li yıllarda neoliberalizmin uygulamada ortaya çıkışını simgeleyen ABD'de R. Reagan ve İngiltere'de M. Thatcher tarafından başlatılan reform çalışmaları, devletin mümkün mertebe iktisadi alanın dışına itilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu süreçte gelişme gösteren neoliberalizm, refah devletinin tasfiyesini, devletin küçültülmesini hararetle savunmuştur. Bu arada gelişmekte olan Latin Amerika ülkelerinin yaşadıkları iktisadi krizlere çözüm üretmek, ekonomik anlamda ilerlemeleri ve küresel sisteme uyum sağlamaları amacıyla Washington Konsensüsü olarak kavramlaştırılan politikalar seti ortaya atılmıştır. Kısa süre içinde Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası tarafından uygulanmaya alınan bu politikalar, özelleştirmeler yoluyla devleti sınırlandırarak küçültmeyi amaçlamıştır. Bu durum hem teoride (örneğin, Avusturya Okulu üyelerinin çalışmaları) hem de pratikte (ABD ve İngiltere'de başlatılan reform çalışmaları) minimal devlet anlayışının hedeflendiğini göstermektedir.

Fakat neoliberalizmin krizleri, örneğin, 2008 Küresel Krizi, devletin ekonomiye müdahalesini gerekli kılmış ve birçok ülke devlet öncülüğünde gerçekleştirilen adımlarla ekonomik krizden çıkmayı amaçlamıştır. Bu süreçte birçok ülkede devlet bankacılık ve finans sektörü başta olmak üzere birçok sektöre destek sağlamış ve krizin yarattığı tahribat önlenmeye çalışılmıştır. Bu gelişmeler, devletin ekonomiye müdahalesinin geçici mi yoksa kalıcı mı olduğu tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Ayrıca Covid – 19 Salgını döneminde de benzer bir süreç yaşanmış ve durma noktasına gelen ekonomik faaliyetler yine devletin müdahalesini gerektirmiştir. Son yıllarda ortaya çıkan gelişmeler çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Minimal devlet anlayışı günümüzde geçerli midir? Devletin ekonomiye müdahalesi geçici mi yoksa kalıcı mıdır? Neoliberalizm teoride minimal devleti uygulama da ise piyasaları düzenleyen bir devlet anlayışını mı arzulamaktadır? 2008 Küresel Krizi ve Covid – 19 Salgınının ardından devletin rolü ne şekilde değişmiştir? Tüm bu sorular çalışmada yanıtlanmaya çalışılmıştır.

Washington Konsensüsü ile minimal devlet anlayışı yüceltilirken, gelişmiş ülkelerde her durumda minimal devlet prensibine bağlı kalınarak hareket edildiğini söylemek güçtür. Her ne kadar minimal devlet söylemi temel bir prensip olsa da gelişmiş ülkelerde devlet uygulamada oldukça etkin bir ekonomik aktördür, hakimiyet alanları belirgindir ve bu ülkelerde devlet, kendi pazarlarının ve hane halklarının korunabilmesi için daha aktif rol oynamaktadır (Zafir, 2009). Barry'e (2018, s.13) göre; devletin rolü hakkındaki tartışmalar genellikle piyasa ile devlet şeklinde ortaya konan yanıltıcı bir ikilemden ibarettir. Oysa devlet sadece piyasaları onararak değil, onları yaratarak ve şekillendirerek de kilit bir rol oynayabilir. Devletin ekonomideki geleneksel rolünün yeniden gözden geçirilmesi gerekir (Mazzucato, 2021). Çalışma, Washington Konsensüsü ile yeniden gündeme gelen minimal devlet anlayışının süreç içinde yaşadığı değişim ve dönüşüme odaklanmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Washington Konsensüsünden günümüze minimal devlet anlayışının yaşadığı dönüşümü tarihsel ve eleştirel bir perspektiften ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, minimal devlet anlayışının büyük ölçüde geçerliliğini yitirip yitirmediği, minimal devlet anlayışına karşı ne gibi alternatif yaklaşımların ortaya çıktığı, ekonomide devletin rolünün ne şekilde değiştiği açıklığa kavuşturulmayı bekleyen noktalardır. Devletin ekonomide nasıl bir rol üstlendiği sorusu neoliberalizmle birlikte büyük ölçüde minimal devlet şeklinde olmuştur. Fakat kriz dönemlerinde, büyük ölçekli ulusal ve küresel sorunlar karşısında her zaman minimal devlet anlayışına sadık kalınmadığı da görülmüştür. İşte burada belirtilen noktalar ve minimal devlete ilişkin açmazlar bu çalışmanın amacını şekillendirmiştir. Bu çalışma, günümüzde minimal devlet anlayışının geçerli olup olmadığını sorgulamakta ve bu konuda yaşanan değişimi aydınlatmayı hedeflemektedir.

Çalışma neoliberalizmin minimal devlet anlayışının Washington Konsensüsünden günümüze yaşadığı dönüşümle sınırlı tutulmuştur. Çalışma bir ülkeye ya da birkaç ülkeye özgü verilerle hazırlanmamıştır. Çünkü neoliberalizm ve minimal devlet anlayışı küresel ölçekte etki yaratan gelişmelerdir. Konuyu tüm

yönleriyle ele alıp isabetli sonuçlar elde etmek adına neoliberalizmin başat uygulayıcıları olan gelişmiş ülkelerin ve neoliberal politikalara uyum sağlamaya çalışan gelişmekte olan ülke deneyimleri birlikte irdelenmiştir. Çünkü Washington Konsensüsü'nün ürünü olan minimal devlet anlayışı gelişmiş Batılı ülke uygulamalarıyla öne çıkmış ve sonrasında gelişmekte olan ülkelere önerilmiştir/dayatılmıştır. Çalışmada teorik bir belgesel analiz yöntemine ek olarak yer yer karşılaştırmalı analiz yöntemi de kullanılmıştır. Ayrıca ülke örneklerine yer verilerek çalışma akademik açıdan zenginleştirilmiştir.

Literatürde Washington Konsensüsü'nü ele alan az sayıda yerli çalışma bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Washington Konsensüsü'nün iktisadi boyutunu irdelerken (Şen, 2005; Şen, 2010; Yavuz, 2007) bir kısmı ise minimal devlet anlayışını irdelemektedir (Civelekoğlu, 2015; Şimşek, 2017; Zafir, 2009). Ancak söz konusu çalışmalarda daha çok minimal devlet anlayışından düzenleyici devlet anlayışına doğru yaşanan değişimden söz edilmiştir. Oysa bu çalışmada minimal devlet anlayışı bağlamında düzenleyici devlet anlayışı, ikameci devlet anlayışı, kalkınmacı devlet anlayışı gibi farklı yaklaşımlar da incelenmektedir. Bu farklı devlet anlayışlarının tartışılmasındaki esas amaç minimal devletin geçerliliği konusundaki belirsizliği netleştirmektir. Aynı zamanda minimal devlet anlayışının günümüz neoliberal sisteminde tek seçenek olmayıp, devleti ekonomide daha güçlü ve müdahaleci bir konuma getiren alternatif anlayışların da varlığını ortaya koymaktır. Bu yönüyle çalışma literatürde özgün ve güncel bir çalışma haline gelmektedir.

Çalışmanın temel iddiası, Washington Konsensüsü ile popüler hale gelen minimal devlet anlayışının günümüzde geçerliliğinin tartışmalı hale geldiği ve devletin ekonomiye müdahalesinin giderek kalıcı ve kapsamlı şekilde ilerleme kaydettiğidir. Latin Amerika ülkeleri deneyimi sonucunda özelleştirme gibi uygulamalarla tek başına devletin faaliyet alanının daraltılmasının olumlu sonuçlar doğurmadığı anlaşılmıştır. Bu durum Washington Konsensüsü'nün başarısını tartışmalı duruma getirmiştir. Daha sonra farklı reform politikalarını içeren Post Washington Konsensüsü devreye alınmıştır. Bu politika setinde ise minimal devlet anlayışının yerini düzenleyici devlet anlayışına bıraktığı görülmüştür. Günümüzde ise devletin rolü bağlamında ikameci devlet (Berry, 2022), kalkınmacı devlet (Zafir, 2009) ve Neo Keynesyen devlet (Köseoğlu & Sobacı, 2015a; Watson, 2010) gibi farklı anlayışlar da tartışılmaktadır.

Sonuç olarak, Washington Konsensüsü ile başlayan minimal devlet anlayışının yaşanan ekonomik krizler ve devletin ekonomiye müdahale yönünün zaman içinde güçlenmesiyle büyük ölçüde değiştiği tespit edilmiştir.

NEOLİBERALİZM ve MİNİMAL DEVLET ANLAYIŞI

Küreselleşme, devletin sosyo-ekonomik açıdan konumunu ve işlevlerini kapsamlı şekilde etkisi altına almıştır. Bu dönüşüm sürecinin ilk safhalarında

neoliberalizmin koşulsuz pazar köktenciliğine bağlı olarak minimal devlet anlayışının yükselmeye başladığı görülmektedir. Buna eşlik eden özelleştirme ve deregülasyon uygulamaları da sürece uyumlu aparatlardır. Minimal devlet anlayışı aynı zamanda devletin egemenlik tanım ve alanının da değişmesine yol açmaktadır (Şaylan, 2023). Minimal devlet, bizi (insanları) bireysel haklara sahip ve buna uygun davranan varlıklar olarak görür, başkaları tarafından bireylerin belli şekillerde haksızlığa uğramalarını engeller (Nozick, 1974, p.333'ten aktaran Rowley, 1996, p.17). Minimal devlet, güvenlik ve adalet gibi işlevlerle sınırlı ve sözleşmelerin uygulanmasıyla ilgilenen bir devlet düşüncesidir. Buna ek olarak daha geniş kapsamlı bir devletin bireylerin özgürlük alanlarına haksızca müdahale edeceği düşünülür. Devlet, bireylerin haklarını başkalarına yardım etmek amacıyla kısıtlayamaz ve bireylerin iyiliği için bile olsa onları belli faaliyetlerden menedemez (Rowley, 1996).

Minimal devlet, bireylerin mümkün mertebe en geniş özgürlüğe sahip olmalarını amaçlayan özünde klasik liberallerin ideal bir düşüncesidir. Bu düşünce varlığını toplumsal sözleşme teorisine dayandırır, ancak negatif bir devlet görüşünü yansıtır. Devlet, sadece özgürleri koruma aracıdır ve devletin amacı bir barış ve toplumsal düzen çerçevesi kurmaktır. 'Gece bekçisi devlet' olarak da ifade edilen minimal devlet üç temel işleve indirgenir. İlk olarak, mevcut toplumsal düzeni sürdürmek için vardır. İkinci olarak, devlet bireyler arasında yapılan sözleşmelerin uygulanmasını sağlar. Üçüncü olarak, devlet dış saldırılara karşı bir koruma görevi üstlenir. Bu açıdan minimal devlet, polis, asker ve yargı gücüyle sınırlandırılmış bir devlet anlayışıdır. Minimal devlet anlayışı kamu yönetimi gündemine neoliberalizm ile taşınmıştır. Neoliberalizm, klasik iktisat anlayışından esinlenerek devletin sınırlarını geriye itme gereğini ilan etmiştir. F. Hayek ve M. Friedman gibi serbest piyasa savunucuları tarafından devlet müdahalesi, rekabeti, etkinliği ve verimliliği düşüren geçmişten kalan bir ayak bağı olarak açıklanır. Buna göre devletin işlevleri iki konuyla sınırlanmalıdır. Birincisi, istikrarlı bir piyasa için sağlam bir para politikasının yürürlükte tutulmasıdır. İkincisi ise, rekabetin teşvik edilmesidir (Heywood, 2016).

Minimal devlet anlayışı, devletin yalnızca piyasa başarısızlıkları durumunda müdahale etmesi gerektiğini savunan ana akım iktisat anlayışının bir ürünüdür. Devletin rolü oyunun kurallarını belirlemek ve uygulamaktır: oyun alanındaki pürüzleri gidermektir; altyapı, savunma ve temel araştırma gibi kamu mallarını fonlamak ve çeşitli negatif dışsallıkları giderecek mekanizmaları geliştirmektir. Devlet, piyasa başarısızlıklarını aşan ölçüde bir müdahale gerçekleştirdiğinde çoğu kez piyasalarda sapmalara neden olmakla suçlanmaktadır (Mazzucato, 2021). Neoliberalizm sınırları çizilmiş ve yetkileri daraltılmış bir devlet istemektedir.

Neoliberal dönemde devletin, geleneksel faaliyetleri dışında ekonomik ve sosyal hayata müdahaleden çekilmesi konusunda güçlü bir mutabakata varılmıştır (Pirili, 2016). Neoliberalizm geniş kapsamlı devlete karşı derin bir düşmanlık içindedir. Minimal devlet söylemi, sivil toplumun, kendi üretici mekanizmasını

kendisinin kuracağı tezinden beslenmektedir. Devlet, sivil düzenin bozulmasına neden olmaktadır (Giddens, 2020). Neoliberalizmle birlikte gerçekleştirilen ideolojik hamle sonucunda ekonomik liberalizm ve siyasal liberalizm kaynaştırılmaktadır. Bunun sonucunda devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılmasının (Ataay, 2007) önemli bir koşul olduğuna vurgu yapılmaktadır. Daha geniş açıdan yorumlamak gerekirse: devletin elinde bulunan kamu politikası oluşturma ve kamusal mal ve hizmet sunumunu gerçekleştirme işlevleri birbirinden ayrılmak istenmiştir. Buna göre devlet, bazı sınırlı alanlar hariç olmak üzere tüm mal ve hizmet üretim süreçlerinden olabildiğince uzaklaşmalıdır, bunları piyasaya devretmelidir. Devlet piyasa koşulları içinde kamusal nitelikteki mal ve hizmet sunumu yapan aktörleri kontrol etmelidir. Diğer yandan devlet sadece kamusal politikalara yoğunlaşmalı ve bununla sınırlı kalmalıdır (Sönmez, 2007).

Neoliberalizmle birlikte devlet; özel sektörle iş birliği içinde çalışmalı, kamu görevlilerini bir işletme anlayışında istihdam etmeli, özelleştirmelere öncelik vermeli, girişimciler ve gelir sağlayıcı etkinliklere odaklanmalıdır (Şahin, 2007). Devleti küçültmenin en önemli araçlarından birisi özelleştirmelerdir. Özelleştirme daha az devlet, daha fazla piyasa söyleminden hareket etmektedir ve devletin küçültülerek faaliyet alanlarının daraltılmasında temel bir enstrümandır. Özelleştirme, devletin kontrolünde bulunan işletmelerin özel kişi ya da şirketlere devredilmesi, kamu tekellerinin kaldırılması, deregülasyon politikalarının oluşturulması, çeşitli kamu hizmetlerinin özel sektör aktörlerine gördürülmesi gibi bir dizi uygulamadan oluşmaktadır (Eryılmaz, 2013).

Devletlerin ülkedeki para sisteminden sorumlu olması eskiden beri kabul görmüş bir durumdur. Devlete para basma ve paranın değeriyle ilgili önlemler alma yetkisi verilmiştir. Devletin ekonomik alandaki hiçbir faaliyeti muhtemelen bu kadar büyük bir kabul görmemiştir. Devletin sorumluluğunun bu denli alışkanlık haline gelmiş olması ve günümüzde artık hiç sorgulanmayacak derecede benimsenmiş olması, bu sorumluluğun zeminini anlamayı çok daha fazla gerekli kılmaktadır. Zira bu durum, özgür bir toplumda, devletin faaliyet alanının uygun olan faaliyetlerden, uygun olmayanlara doğru yaygınlaşması; malî bir çerçeve sağlamaktan kaynakların bireyler arasında dağılımına kadar genişlemesi tehlikesini de içinde barındırır (Friedman, 2011). Friedman, devletin faaliyet alanıyla ilgili sınırların belirlenmesi konusuna dikkat çekerken devletin ülkedeki para sistemi üzerindeki hakimiyetinden başlayarak bir durum değerlendirmesi yapar. Dolayısıyla Friedman, devletin müdahale alanının genişlemesinin riskli olduğunu ifade eder ve bu alanın kolaylıkla genişleme ihtimaline de göndermede bulunur.

Neoliberaller bu düşüncelerini genellikle refah devleti döneminin olumsuz çıktılarına dayandırmaktadır. Neoliberalizmde devletin rolü, serbest piyasaya, serbest ticarete, özel mülkiyet haklarına, bireysel özgürlüğü ve bu eksende şekillenen siyasi politik uygulamalara uygun bir kurumsal çerçeve yaratmak ve bunu korumaktır. Devlet serbest piyasayı güvence altına alan savunma, güvenlik ve adalet işlevlerini yerine getirmelidir. Dahası eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve çevre

kirliliği gibi alanlarda ihtiyaç duyulan piyasalar devlet eliyle oluşturulmalıdır. Ancak devlet burada belirtilen görevlerin ötesine geçmemelidir. Devletin piyasalara müdahalesi asgari seviyede tutulmalıdır. Zira devlet piyasa hakkında yeterli bilgiye sahip değildir (Harvey, 2006).

NEOLİBERALİZM VE WASHİNGTON KONSENSÜSÜ

Ekonomik bir proje olarak neoliberalizm, ekonomik faaliyetlerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde serbestleştirilmesini, devletin elindeki işletmelerin ve hizmetlerin özelleştirilmesini, kamusal hizmetlerin sunumunda piyasa aktörlerinin kullanılmasını savunmaktadır. Neoliberalizm karma ekonomi ve Keynesyen refah devleti gibi ekonomiye geniş devlet müdahalesini gerektiren uygulamaların yanı sıra ekonomik kriz kaynaklı müdahalelerin de kaldırılmasını amaçlamaktadır. Bu tipik biçimde devlet gücünün farklı aktörlere aktarılması demektir. Burada devlet, sorunsuz işleyen bir pazar mekanizmasının koşullarını güvence altına almalı ve rekabetçiliğin teşvik edilmesini sağlamakla sınırlı kalmalıdır. Kamu yönetiminin farklı aktörleri ise neoliberalizmle değişen koşullarda özel sektörün stratejik ortakları olarak kilit bir rol üstlenirler (Jessop, 2002).

Washington Konsensüsü

İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası yapılar piyasa ekonomisinin yaygınlaştırılmasının sembolü haline gelmişlerdir. Öte yandan gelişmekte olan ülkeler ise 1970'li yıllara kadar, devlet öncülüğünde bir kalkınma modelini benimsemişlerdir. Bu yıllardan itibaren yaşanan petrol şokları ile ortaya çıkan ekonomik sorunlar, 1980'li yılların başında gelişmekte olan ülkelerin artan dış borç krizleriyle sonuçlanmıştır (Şen, 2010). Uluslararası alanda borç veren yapıların başında yer alan ABD Hazinesi, IMF ve Dünya Bankası 1980'li yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkeler için ortak bir reçete üzerinde anlaşmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerden piyasa ekonomisini güçlendirici birtakım politikaları gerçekleştirmelerini talep etmişlerdir. Bu istikrar ve kalkınma politikaları seti Washington Konsensüsü olarak adlandırılmıştır (Babb, 2012; Şen, 2010). Washington Konsensüsü ihtiyatlı makroekonomik politikalarla, dışa dönüklükle ve serbest piyasa ekonomisiyle özetlenmektedir (Babb, 2012). Washington Konsensüsü, düşük ekonomik büyüme ile kötü ekonomi politikaları ve bunları hazırlayan devlet yönetimleri arasında bir bağ kurmaktadır. Bu reformlar makroekonomik reformlara, özelleştirmelere ve devletin küçültülmesi başta olmak üzere bir dizi hedeflere odaklanmaktadır. Devletin nasıl daha etkin kılınacağı sorusuna cevap arayan bu reformların rasyonel oldukları görülmektedir. Fakat Washington, Londra ve Paris gibi yerlerde bulunan uluslararası örgütlerin yaklaşımı, siyasal kurumların ve politik sürece getirdikleri kısıtlamaların reformlar üzerindeki olumsuz etkisini kavrayamayan eksik bir bakış açısına dayanmaktadır (Acemoğlu & Robinson, 2018).

Neoliberal politika araçları tipik olarak Washington Konsensüsü tarafından şekillendirilir (Ugwu, et al., 2016, p.47). Neoliberalleşme kurumsal reformlar ve söylemsel ayarlamalarla tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Üstelik dünyadaki ülkeler arasında gelişimin eşit olmadığına dair çok sayıda kanıt olmasına rağmen hemen hemen birçok ülke bu kurallara uymak zorunda bırakılmıştır (Harvey, 2006). Ekonomi ve kalkınma literatüründe neoliberalizmle özdeşleştirilen Washington Konsensüsü kavramı, çeşitli politika önerileriyle geniş ölçüde ilişkilendirilir. Bunlar ilk olarak John Williamson tarafından ortaya konulmuştur (Held, 2004). Williamson 1990 yılında kaleme aldığı "What Washington Means by Policy Reform" başlıklı çalışmasında Washington'da belirlenen ekonomik politika reformları setini açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır (Williamson, 1990). Williamson'ın yaptığı 1989 yılında Washington'da Dünya Bankası ve IMF öncülüğünde toplanan çoğu Latin Amerikalı akademisyen ve politika yapıcılardan oluşan Uluslararası Ekonomi Enstitüsü Konferansı'nda ortaya atılan görüşleri on ilkede derleyip toplamaktır (Birdsall, et al, 2010, p.6-7). Washington Konsensüsü'nün on temel ilke şunlardır (Williamson, 1990; Williamson, 2000, p.252-253);

- Mali disiplin
- Kamu harcamalarının gelir dağılımını iyileştirmeye yardımcı olan alanlara yönlendirilmesi,
- Vergi reformu
- Faiz oranlarının serbestleştirilmesi,
- Rekabetçi döviz kuru,
- Ticaretin serbestleştirilmesi
- Doğrudan yabancı yatırım girişinin serbestleştirilmesi,
- Özelleştirme,
- Serbestleşme (Deregülasyon)
- Mülkiyet haklarının güvence altına alınması

Washington Konsensüsü, John Williamson tarafından ortaya atılan bir kavramdır. Washington Konsensüsü kavramı, 1989 yılında Washington merkezli uluslararası örgütler tarafından Latin Amerika ülkeleri için geliştirilen politika setine atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Bu kavram ilk anlamından zaman içinde uzaklaşarak neoliberalizm ve piyasa köktenciliğine karşılık gelecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Zamanla bu kullanım yaygınlık kazanmıştır (Williamson, 2000). Washington Konsensüsü, ekonomik refahın ancak piyasaların gücünden yararlanılarak elde edilebileceğine duyulan inancın bir tezahürüdür. Devlet müdahaleciliği, yaratıcılığı yok eder ve yanlış kaynak tahsisine neden olur. Bu yüzden ekonomik kalkınma devlet planlamasına ve bürokratlara bırakılmamalıdır (Birdsall, et al, 2010). Özünde Washington Konsensüsü, devlet müdahaleciliğine bir tepki niteliği taşımaktadır. Çünkü bu düşünceye göre, piyasa ne kadar az müdahaleyle karşılaşırsa o derece daha iyi performans sergileyecektir. Bu açıdan piyasa başarısızlıkları ya da sorunları yaşandığında bile bunun devlet müdahalesiyle düzeltilip düzeltilemeyeceği net değildir (Şimşek, 2017). Temel olarak devlet, bir

çözüm olarak değil, bir sorun olarak ele alınmıştır (Yavuz, 2007). Devletin ekonomiye müdahale etmemesi konusundaki görüş klasik iktisat düşüncesine kadar uzanmaktadır.

Stiglitz (2008), Held (2004) ve Babb (2012) gibi eleştirmenler tarafından Washington Konsensüsü, ABD tarafından dünyanın geri kalan ülkelerine dayatılan ve en yoksul ülkelerin sosyal uyumlarını derinden tahrip eden bir uygulama olarak eleştirilmiştir. Williamson bu eleştirilerin bir kısmına mevcut politika önerilerinin ekonominin rasyonel ilkeleriyle uyumlu olduklarını ileri sürerek yanıt vermiştir. Burada esas eleştiriye tabi tutulan Washington Konsensüsü'nün çeşitli politikaları kabul edilebilir olsa da bunun sürdürülebilir, adil kalkınma ve büyümeye yardımcı olmak adına çok dar bir politika seti olmasıdır (Held, 2004).

Washington Konsensüsü'ne göre devletin küçülüp, sorumluluğunu bilmesi yoluyla dış sermaye teşvik edilmiş olacaktır. Ülke ekonomilerinin küresel piyasalara eklemlenme sürecine ülkedeki politik ve hukuki yapıların da eşlik etmesi istenmiştir. Böylelikle devlet sınırlanmış olacak, sermaye sorunu çözülecek ve yabancı sermaye girişi sonucunda ekonomik büyüme elde edilecekti. Ancak beklentilerin tersine (Civelekoğlu, 2015) 1990'lı yılların sonunda Doğu Asya ve Latin Amerika ülkelerinde yaşanan ekonomik krizler, özelde yabancı sermaye bağımlılığını ve genelde ise Washington Konsensüsü ile ortaya konan fikirlerin çoğunu itibarsızlaştırdı (Birdsall & Fukuyama, 2011). Washington Konsensüsü ile dayatılan politikaların birçoğunun problemli olduğuna ilişkin artan bir farkındalık gelişmeye başlamıştır. Örneğin hızla başlatılan özelleştirmelerin sonucunda birçok farklı sorun ortaya çıkmıştır. Bu olumsuz sonuçların acı reçetesini gelişmekte olan ülkeler çekmek durumunda kaldılar. Oysa Washington Konsensüsü destekçilerine göre sorunlu bir özelleştirme, geciktirilmiş bir özelleştirmeden daha iyiydi (Stiglitz, 2008). Yapısal uyum ve makroekonomik istikrar programları gelişmekte olan ülkelerde sosyal politikalar ve yoksulluk konularında da olumsuz sonuçlar yaratmıştır (Lopes, 2012).

Washington Konsensüsü'nün en önemli özelliği ve kimilerine göre de eksikliği dar bir ekonomik gündemle sınırlı kalmasıdır. Bu da devletin olabildiğince ekonomik alandan koşulsuz dışlanmasıyla desteklenmiştir. Post Washington Konsensüsü ise devletin rolünü daha farklı bir noktaya çekmektedir. Bu doğrultuda devlet ile piyasanın birbirini tamamlayan yapılar olarak görülmesi ve devletin düzenleme kapasitesine duyulan ihtiyacın artması, minimal devlet anlayışının yerine düzenleyici devlet anlayışının gelişmesine yol açmıştır. Böylelikle uluslararası alanda Post Washington Konsensüsü olarak adlandırılan yeni dönem 1990'ların ortalarından itibaren gelişmeye başlamıştır (Civelekoğlu, 2015).

Washington Konsensüsü ile sermaye piyasalarının kontrolsüzce serbestleşmesi gelişmekte olan ülkeleri finansal açıdan olumsuz etkilemiştir. Bunun en büyük kanıtı 1990'lardan itibaren yaşanan ekonomik krizlerdir. Finansal serbestleşmenin risk ve kazanımlarını dengeleme arayışları başlamıştır. Bu çabalar sonucunda devletlerin düzenleyici kapasitelerinin artırılmasıyla gelişmekte olan

ülkelerde siyasetten bağımsız şekilde faaliyetlerini yürütecek özerk kurum ve kurulların oluşturulması fikri gündeme gelmiştir (Civelekoğlu, 2015). Minimal devletten vazgeçilip düzenleyici devlet anlayışına geçişi simgeleyen bu gelişme, devletlerin krizlerle başa çıkma kapasitesini artırmayı amaçlamıştır.

Kısa süre içinde Washington Konsensüsü hakkında geliştirilen eleştiriler destek bulmaya başlamıştır ve 1997 yılında Doğu Asya'da yaşanan ekonomik kriz, kontrolsüzce serbestleştirilen finans sektörünün ne gibi olumsuz sonuçlar yarattığını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bunun üstüne IMF, destek sağlayacağı devletlere merkez bankalarını özerkleştirme ve düzenleyici üst yapıları oluşturulmayı şart koşmuştur. Bu süreçte devletin çeşitli düzenleme faaliyetlerini artırması gerekmiştir. Bu gereklilik devletin rolünün yeniden sorgulanması gerektiğini gündeme taşımıştır. Neoliberalizmde yaşanan finansal krizlerle piyasalara müdahale etmeyen minimal devlet anlayışından devletin piyasalara müdahalesini gerektiren düzenleyici bir anlayışa doğru önemli bir politika değişimi yaşanmıştır (Civelekoğlu, 2015). Washington Konsensüsü'nün eksiklerinin giderilmesini sağlamak amacıyla yapılan çalışmalar sonucunda Post Washington Konsensüsü ortaya çıkmıştır.

Post Washington Konsensüsü

Washington Konsensüsü ile vaat edilenler yerine getirilemeyince, daha dengeli bir görüş ihtiyacı doğmuştur. Bu kapsamda ikincil nesil reformlar, yönetişim ve devletin yapabilirliğinin geliştirilmesi biçiminde söylemler dillendirilmiştir. (Karakurt, 2011). Devletin düzenleyici rolünün güçlendirilmesine karar verilmiştir. Washington Konsensüsü sonrası dönemi simgeleyen düzenleyici devlet anlayışı Ekonomik ve Kalkınma İş birliği Örgütü (OECD) tarafından da çeşitli çalışmalarda dile getirilmiştir. Bu kapsamda deregülasyon, geniş kapsamlı bir düzenleyici reform programının temel unsuru olsa da deneyimler daha rekabetçi ve etkin bir piyasada, sağlık, çevre ve tüketicilerin korunması gibi alanlarda kamu sektörü ve özel sektör hedeflerinin uyumlaştırılması için yeni düzenlemelere ve kurumlara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bunlara ek olarak, başarılı bir reform konusunda şeffaf ve güçlü bir kamusal diyaloğun varlığıyla sağlanan halk desteği de oldukça önemlidir (OECD, 2002).

Post Washington Konsensüsü ile yeni reformlar geliştirilmiş ve böylelikle politikaların ötesine geçilip devleti ve devlet kurumlarını bir bütün olarak reforma dahil etmek gerektiği görüşü öne çıkmıştır. Her ne kadar bu gelişmeler önemli bir politika değişimine işaret ediyor olsa da aynı zihniyetin sürdürüldüğü düşünülmektedir. Devlet sorun, piyasalar ise çözüm olarak görülmüştür. Oysa esas soru şu olmalıdır: hem piyasanın hem de devletin etkinliğini artırmak mümkün mü? Piyasa ile devlet arasındaki doğru denge nedir? Piyasa iyileştikçe ve devletin rolü değiştikçe bu denge zaman içinde nasıl değişmelidir? Washington Konsensüsü bu soruları cevaplamak yerine piyasa başarısızlıklarını görmezden gelmiş ve devlet reformu yerine onu küçültmeyi önermiştir. Gecikmeli de olsa devletin rolünün yeniden tanımlanması gerektiği, en azından politikaların başarısız olduğu ülkelerde

başarısızlığın devletin faaliyet alanındaki genişliğinden kaynaklanmadığının anlaşılmasına yardımcı olmuştur (Stiglitz, 2008).

Washington Konsensüsü uygulayıcıları reformların arka planında zayıf bırakılan kurumsal boyutun standart reform politikalarının kalıcı etki üretmesini zayıflattığını keşfettiler. Açıkçası sağlam politikaların sağlam kurumlara yerleştirilmesi şarttır. Sonuç olarak, Washington Konsensüsü kurumsal boyuta önem veren ikinci nesil reformlarla modifiye edilip zenginleştirildi. Bunun sonucunda ortaya çıkan Post Washington Konsensüsü ile eklenen yeni politikalar şunlardır (Rodrik, 2006, p.978);

- Kurumsal yönetişim,
- Yolsuzlukla mücadele,
- Esnek işgücü piyasası,
- Dünya Ticaret Örgütü anlaşmaları,
- Finansal kodlar ve standartlar,
- Tedbirli sermaye hesabı açılışı,
- Aracı olmayan döviz kuru rejimleri,
- Bağımsız merkez bankaları/enflasyon hedeflemesi,
- Sosyal güvenlik ağları,
- Yoksulluğu azaltmayı hedeflemek.

Bu düzenlemeler çerçevesinde bakıldığında, Post Washington Konsensüsü, devlet ile piyasanın rakip ya da birbirini dışlayan aktörler olmayıp birbirinin tamamlayıcısı olduğu kabul edilmiştir. Özellikle kalkınma yolunda piyasanın etkinliğinde devletin rolünün belirleyici olduğu vurgulanmıştır. Bu dönüşüm bağlamında Dünya Bankası 1985'te "yoksulluğa duyarlı büyüme" sloganını, 1987'de "yapısal uyumun sosyal boyutları" söylemini ve 1989'da "yönetişim" kavramını dillendirmiştir. Dolayısıyla minimal devlet anlayışından düzenleyici devlet anlayışına (Tekgül & Cin, 2015) doğru yaşanan dönüşüm Dünya Bankası'nın çalışmalarında somut olarak görülmüştür. Özellikle 1990'lı yıllarda Doğu Asla ülkelerinde görülen başarıdan etkilenen akademik çalışmalar, kurumların önemini ve piyasa odaklı reformların gerekli bir bileşeni olarak devletin performansını iyileştirme düşüncesini öne çıkarmıştır (Öniş & Şenses, 2003).

Post Washington Konsensüsü ile ekonomi politikalarında bir değişimin yaşandığı görülmektedir. Ancak Post Washington Konsensüsü'nün neoliberalizmden bir kopuş olup olmadığı tartışmalı olmakla birlikte bunun yerine mevcut eleştirilerin neoliberalizme karşı kısık sesli bir rahatsızlık olarak adlandırılması yerinde olacaktır (Akdağ, 2024).

Bu süreçte serbest piyasa anlayışına dayalı kalkınma düşüncesi itibar kaybetmiş ve her ülkenin kendisi için uygun olan kalkınma politikasını belirlemesi gerektiğine duyulan inanç güçlenmiştir (Tekgül & Cin, 2015). Washington Konsensüsü'nün başarısızlıkları ve neoliberalizmin süreç içinde yaşanan ekonomik krizlerden çıkış için devleti bir kurtarıcı olarak görme eğilimi minimal devlet

anlayışını tartışmaya açmıştır. Netice olarak teoride minimal ama uygulamada ekonomiye müdahale eden, piyasa başarısızlıklarını ortadan kaldıran geniş kapsamlı bir devlet anlayışı karşımıza çıkmaktadır.

GÜNÜMÜZDE MİNİMAL DEVLET ANLAYIŞININ GEÇERLİLİĞİ ÜZERİNE

Neoliberalizmin arzuladığı devlet, minimal devlettir. Bu durum Washington Konsensüsü ile açıkça vurgulanmış ve özelleştirmelerle refah devletinin tasfiyesine ağırlık verilmiştir. Post Washington Konsensüsü ise devletin rolü konusunda ayrışarak minimal devlet yerine düzenleyici devlet anlayışını ileri sürmektedir. 2008 Küresel Krizi ise bu konuda önemli bir kırılma noktasıdır. Krizden çıkmak için devletin ekonomiye müdahalesine büyük ölçüde izin verilmiştir. Bu durum beraberinde minimal devlet ve düzenleyici devlet tartışmalarından öteye daha farklı şekilde devletin rolünün değişmeye başladığı konusunda yeni iddiaların ortaya atılmasına yol açmıştır. Bu tartışmaların Covid – 19 Salgını döneminde daha da hararetlenerek devam ettiği söylenebilir. Neoliberalizmde devletin rolü adalet ve güvenlik dışında sadece belli kriz dönemlerinde geçici olarak ekonomiye müdahale etmek midir? Devlet günümüzde minimal devlet olmaktan çıkmış mıdır? Devletin rolü daha otoriter ya da daha müdahaleci bir forma mı evrilmiştir? Bu soruların günümüzde yaşanan koşullarla birlikte neoliberal dünyada devletin geçirmiş olduğu değişim göz önüne alınarak yanıtlanması gerekmektedir.

20. yüzyılda politikaların büyük ölçüde devletin ideal boyutu ve gücü tartışmaları etrafında şekillendiği belirtilebilir. Bu dönemin ilk çeyreği boyunca devletin boyutu, işlevleri ve faaliyet alanı hemen hemen her ülkede genişlemiştir. Batı Avrupa ülkelerinin pek çoğunda ve ABD'de devlet Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) %30'ndan fazlasını kullanırken, 1980'lerde hemen hemen bu oran %50'ye ulaşmıştır. Bu artış ve ardından yaşanan verimsizlik sonucunda Thatcherizm ve Reaganizm şeklinde özetlenen politikalar seti gelişme göstermiştir. 1980'li ve 1990'lı yıllar gelişmiş ülkelerde neoliberalizmin egemen olmaya başladığı ve kamu sektörünün hacminin küçültülmesi ya da en azından büyümesinin engellenmesi çabalarının yoğunlaştığı yıllar olmuştur. Sovyet Rusya'nın dağılmasının ardından devleti küçültme hareketleri daha da hızlanmıştır. Bu dönemin siyasal alandaki baskın teması devletin küçültülmesidir (Fukuyama, 2015).

Toplumda devletin rolü, kamu yönetimini fazlasıyla ilgilendiren bir konudur. Karma ekonomilerde hangi faaliyetlerin devlet tarafından hangilerinin özel sektör eliyle gerçekleştirileceği konusunda çeşitli sınırlar söz konusundur. Bu sınırlar dönemlere ve ülkelere göre değişkenlik gösterir. Bazı dönemlerde devletin kapsamı ve ölçeği genişlerken bazı dönemler de ise bu tam tersi bir gelişme kaydedebilir. 1980'lerden başlayarak birçok OECD üyesi ülke devletin rolünü yeniden gözden geçirmeye başlamıştır. Serbest piyasa modeline yönelen ülkeler, devletin uygun olmayan faaliyetleri üstlendiğini ve devletin boyutlarının küçültülmesi ve rollerinin

azaltılması gerektiğini savunmuşlardır (Hughes, 2014). ABD ve ABD merkezli uluslararası örgütlerin bu süreçte başat aktör olduklarını söylemek gerekir.

21. yüzyılın ilk on yılında devletin rolü düşüncesi dönüşüme uğramıştır. 2001 New York Saldırısı'nın ardından ABD'de krizle baş edecek tek aktör olarak devlet prestijini artırmıştır. Worldcom ya da Enron gibi şirketlerin başarısızlıkları da özel sektöre duyulan güveni zedelemiştir. İş dünyasına ilişkin faaliyetlerin devlet tarafından düzenlenmesine ilişkin talepler güçlenmiştir. 2008 Küresel Krizinde finansal sektördeki düzenlemelerin yetersizliği durumunda ne gibi olumsuz sonuçların yaşanabildiği adeta gözler önüne serilmiştir. Bu kapsamda devlete yeniden sorun çözücü bir aktör olarak başvurulmuştur. 1970'lerde önemini yitiren Keynesyen teoriye yapılan bu yeniden dönüş, krizin etkilerini ortadan kaldırma adına devlet harcamalarını artırmıştır. Bu doğrultuda uzun bir özelleştirme hamlesinin sonunda İngiliz devleti kendisini finansal sistemin sahibi olarak bulmuştur. ABD ise, bir zamanlar en büyük araba üreticisi ve serbest girişimciliğin simgesi olan General Motors'un gerçek sahibi haline gelmiştir (Hughes, 2014, s.55). Buna ek olarak, İngiltere'de en büyük ticari bankaların fiili çöküşünden sonra söz konusu bankaların büyük çoğunluğu kamu mülkiyetine geçirilmiştir (Crouch, 2009). Bu doğrultuda UK Financial Investments (UKFI) söz konusu varlıkları yönetmek amacıyla kurulmuştur. ABD'de ise iki büyük kredi kuruluşu olan Freddie Mac ve Fannie Mae şirketlerinin devlet tarafından kurtarılmaya çalışılması ve AIG, GM ve Chrysler gibi şirketlerin fiili olarak kamulaştırılmaları (Levy, 2010) devlet müdahaleciliğinin en açık örnekleridir. Neoliberalizmin en hararetli ve kararlı şekilde uygulandığı ülkelerin başında gelen Yeni Zelanda'da hükümet daha önceden özelleştirilen ulusal demiryolu yönetimini 2008 yılında aldığı yeni bir kararla devletleştirmiştir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde neoliberalizme birlikte gelişme gösteren Yeni Kamu İşletmeciliğinin doğrudan uygulamaya alınması sınırlı şekilde gerçeklemiş ve başarısı ise belirsiz kalmıştır (Köseoğlu & Sobacı, 2015b).

Gelişmekte olan birçok ülke, ABD ekonomisinin başarısını taklit etmeye çalışmaktadır. Bunu yaparken de eski moda gibi görünen devletin yönettiği mekanizmalara karşı piyasa yönetimindeki mekanizmaların gücünü göz önüne almaktadırlar. Oysa ABD'de durum göründüğünden oldukça farklıdır. Minimal devletin ve serbest piyasanın yegâne savunucusu olan ABD'nin geçmişten itibaren ekonomik başarısının temelinde büyük kamu yatırımları yer almaktadır. ABD devleti ekonomik büyümenin ana sürükleyici gücü olmuştur. Burada ABD'nin başarısını onun önerdiği politikalarda değil, uygulamalarında aramak gerekmektedir. İşte bu noktada söz konusu olan daha küçük devlet (minimal devlet) değil, daha büyük devlettir (Mazzucato, 2021).

2008 yılında yaşanan ve çeşitli biçimlerde etkileri devam eden küresel krizle sorgulanan konulardan birisi şüphesiz devletin rolü olmuştur. İngiltere'de bankacılık sektörünün krizden derin biçimde etkilenmesinin ardından hükümet tarafından 924 milyar £ mali kaynak aktarılmıştır. Bu denli yüksek miktarda gerçekleşen desteğin sonucunda kamu harcamaları azaltılmış, vergiler artırılmış ve borçlanmaya

gidilmiştir. Krizden sonra başta gelişmiş ülkeler tarafından başvurulan ekonomideki bir nevi "Yeni Keynesyenci" müdahalecilikle hükümet politikalarının (Köseoğlu & Sobacı, 2015a, s.3) büyük oranda değiştiği gözlenmiştir. Tüm bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde neoliberalizm ve onun önemli ilkelerinden birisi olan minimal devlet anlayışının günümüzde geçerli olup olmadığı tartışmalı bir hale gelmiştir. Latin Amerika ülkelerine dayatılan Washington Konsensüsü ilkeleri ve devamında gerçekleşen küresel gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde minimal devletten sapmaların yaşandığı, kriz dönemleriyle sınırlı olmayan ekonomik müdahalelerin ortaya çıktığı, neoliberalizmin ekonomik kriz üreten bir sistem olduğu ve alternatif devlet anlayışlarının ortaya çıktığı şeklinde bulgular elde edilmiştir. Çalışmanın devamında bu bulgular irdelenmekte ve günümüzde minimal devlet anlayışının geçerli olup olmadığı sorusuna yanıt aranmaktadır.

Neoliberalizmde Devletin Ekonomiye Müdahalesi Geçici Bir Tedbir Mi?

Ekonomik ve sosyal politikaları uyumlaştırmak amacıyla ABD ve farklı uluslararası örgütler tarafından desteklenen Washington Konsensüsü aracılığıyla neoliberalizm uluslararasılaştırılmaya çalışılmıştır. Neoliberal projeyi desteklemek amacıyla takip edilen ekonomik, sosyal ve politik önlemler genellikle devlet müdahalesi konusunda paradoksal bir durum yaratmaktadır. Ancak neoliberaller bunun geçici ve meşru olduğunu iddia ederek geçiş tamamlandıktan sonra piyasanın kendi kendini örgütleyen bir yapıya kavuşacağını düşünmektedirler. Devlet ise asgari rolüne (minimal devlete) geri dönebilir (Jessop, 2002).

Devletin ekonomideki rolünün ne olması gerektiği konusu politik iktisadın önemli bir konusu olmuştur. Bu konuda iki temel görüşün söz konusu olduğu söylenebilir. Birincisi, piyasa odaklı kalkınmayı savunan neoliberal kalkınma görüşüdür. İkincisi ise, ekonomide devlet müdahalesini meşru gören kalkınma yaklaşımıdır (Yeung, 2000). Neoliberalizm devlet planlamasını reddeden bir ekonomik örgütlenme biçimidir. Ancak neoliberalizmde büyük ölçekli devlet müdahalelerinin bulunduğunu hatta devlet müdahalesinin neoliberalizmin tamamlayıcı bir özelliği olduğunu savunan güçlü bir karşıt görüş söz konusudur (Berry, 2022). Hatta neoliberallerin bir kısmı, piyasaların başarısız olabileceğini ve devletlerin bu başarısızlıkları düzeltmek için müdahale etmesi gerektiğini kabul eder (Freeman, 2015, p.157). Burada önemli olan nokta devlet müdahalelerinin amacının ne olduğu ve müdahalelerin biçiminin ne şekilde gerçekleştiğidir.

Kimilerine göre devletin ekonomiye müdahalesi şeklindeki gelişmeler sürekli değil, geçici birer önlemdir. Kısacası sistemi tekrar rayına oturmak için devlet tarafından atılan geçici adımlardır. Küresel finansal kriz sırasında General Motors'un devlet tarafından ayakta tutulmasıyla başlayan süreç iki yıl içinde şirket hisselerinin devlet elinden tekrar çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. Yani sanıldığı gibi kalıcı bir kamulaştırma uygulanmamıştır. Sadece geçici ve acil bir önlem olarak bu politika hayata geçirilmiştir. Burada giderek devletin müdahale biçiminin de değiştiği ve doğrudan hizmet sağlama, sübvansiyon ya da üretim olmaktan ziyade regülasyon (düzenleme) şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir (Hughes, 2014).

Eleştirel yönelimli sosyal bilimciler, neoliberalizm bağlamında büyük ölçekli devlet müdahalelerinin başlangıçta neoliberal yaklaşımla uyumsuz olarak değerlendirildiğini; ancak zamanla bu müdahalelerin neoliberalizmin tanımlayıcı özelliklerinden biri haline geldiğini vurgulamaktadırlar (Berry, 2022). Ayrıca neoliberalizmde makroekonomik çöküşler ve krizler sürekli bir tehdittir (Yeung, 2000, p.137). Dolayısıyla ekonomik krizler neoliberalizme içkin bir durumdur. Bu yüzden devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz bir olgudur. Washington Konsensüsü'nden günümüze doğru bakıldığında minimal devlet söyleminin çok fazla geçerli bir anlayış olmadığı görülmektedir.

Neoliberallerin devlet anlayışı olan minimal devlet, serbest piyasanın işlerliği ile özel mülkiyet açısından her türlü güvenceyi yerine getiren devlet otoritesidir. Neoliberalizm, sınırlı ve faaliyet alanı daraltılmış bir devletten yanadırlar. Yaşanabilecek sorunlarda serbest piyasanın ve görünmez elin işlerliği altında çözüm üretileceği ya da çözülmesi gerektiği inancı hakimdir. Ancak neoliberalizm yaklaşımının saf serbest piyasa yanlısı duruşunun ne kadar gerçekten uzak olduğu Covid – 19 Salgınında açıkça ortaya çıkmıştır. Salgın döneminden çok önce refah devletini tasfiye eden neoliberalizmin minimal devlet anlayışının uygulamada değiştiği gözlenmiştir. 2008 Küresel Krizi ve çeşitli yerel ölçekteki krizlerde şahit olunduğu gibi zor durumda kalan sermayenin devletin müdahale ve destekleriyle kurtarılması operasyonları minimal devlet söylemiyle bağdaşmayan uygulamalardandır. Diğer bir gelişme ise, 1990'lı yıllardan itibaren gelişme gösteren düzenleyici reformlar olmuştur. Bu reformlarla devlet tekrar finansal ve ekonomik alana düzenleyici bir aktör olarak dahil olmuştur. Burada amaç, ulusal pazarları uluslararası pazarlara entegre etmektir. Söz konusu örnekler üzerinden neoliberalizmin serbest piyasa vurgusu ve minimal devlet anlayışının gerçekte tam karşılık bulamadığı ve devlet müdahaleciliğine de sıkça başvurulduğu gözlenmektedir (Şaylan, 2023). Her ne kadar kimi zaman ortaya çıkan bu devlet müdahaleciliğinin geçici olduğu vurgulansa bile, giderek bir kurtarıcı olarak sürekli devlet müdahaleciliğine başvurulması neoliberalizmin sorunlar üreten yapısının doğal bir parçasıdır. Bu geçici bir uygulama olarak görülmemelidir. Aksine devlet müdahaleciliği, neoliberal sistem içinde sadece kriz dönemlerinde değil, genel bir uygulama olarak neoliberalizmle birlikte varlığını sürdürmektedir. Devlet müdahaleciliğinin Covid – 19 Salgını dönemiyle birlikte yoğunluk kazandığı söylenebilir.

Günümüzde Minimal Devleti Bekleyen Sorunlar

Piyasanın rekabet ve tarafsızlık ile ilgili olduğu fikri, kurumsal ve finansal gücün giderek tekelleşmesi, merkezileşmesi ve uluslararasılaşması gibi gerçeklerle giderek daha fazla çürütülüyor. Hem ülkelerin kendi içinde hem de uluslararası alanda sınıf ve bölgesel eşitsizliklerde görülen artış, mükemmel bir neoliberal dünyaya giden yolda geçici bir şey olarak görmezden gelinemeyecek ciddi bir siyasal sorun teşkil etmektedir. Bireysel haklara yönelik neoliberal vurgu ve sistemi sürdürmek için devlet gücünün giderek otoriter kullanımı, çekişmelerin odak noktası

haline gelmektedir (Harvey, 2006). Harvey, neoliberalizmle eşitsizliklerin arttığını ve bu sistem içinde devletin giderek daha otoriter bir eğilime girdiğini ifade etmektedir.

Neoliberalizmin en önemli temsilcilerinden olan M. Friedman'a (1982) göre ekonomik sistemde yaşanan sorunlarda önce kamu harcamalarının büyüklüğüne bakılmalıdır. Çünkü artan kamu harcamaları her türlü sorunun ana kaynağıdır. Oysa Covid-19 Salgınında devletler 2020 yılında 17 trilyon dolar harcama yapmışlardır. Bu rakam küresel toplam üretimin yaklaşık %16'sına denk gelmektedir. Dolayısıyla büyük bir afet ya da kriz yaşandığında piyasa sistemi içinde kalınarak onunla mücadele edebilmek neredeyse imkansızdır (Şaylan, 2023). 2008 Küresel Krizi, Covid – 19 Salgını, bölgesel düzeyde yaşanan son yıllardaki savaşlar, göçmen sorunları devletlerin baş etmek zorunda kaldıkları önemli ve büyük ölçekli sorunlardır. Devlet bu sorunlar karşısında piyasa sistemi içinde hareket ederek çözüm üretmekte güçlük yaşamaktadır. Bunu neoliberalizm taraftarları da bilmektedir. Bu yüzden devletin piyasayı rahatlatıcı müdahalelerde bulunmasını açıkça kabul edip desteklemektedirler. Burada tek farklılık sistemsel sorunların giderek artması ve devletin ekonomiye müdahale etme ihtiyacının süreklilik kazanmasıdır. Bu durum devletin faaliyet alanlarını genişletmektedir. Dolayısıyla devlet, minimal devlet olmaktan çıkarak daha geniş bir faaliyet alanına yayılma yolunda ilerlemektedir.

Dünya Bankası'nın 2022 yılında yayımladığı Küresel Ekonomik Beklentiler Raporuna göre küresel büyüme hızının düşeceği, borç ve gelir eşitsizliklerinin artacağı, enflasyonun yüksek seyredeceği, gelişmekte olan ekonomiler de belirgin bir yavaşlamanın süreceği belirtilmiştir. Kırılgan ekonomiye sahip ülkelerde ise gerilemenin daha büyük olacağına değinilmektedir. Covid -19 Salgını ile küresel borcun son 50 yılın en yüksek seviyesine çıktığı da ifade edilmektedir. Bu riskleri azaltmak amacıyla uyumlu uluslararası eylem ve kapsamlı bir dizi ulusal politika müdahalesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır (World Bank, 2022). Burada 50 yıl vurgusu yaşanan ekonomik sorunların ne derece büyük ve derin ölçüde olduğunu göstermektedir. Dünya Bankası raporuyla çizilen tablo uzun bir süre daha ekonomik sorunların devam edeceği ve bu süreçte devletin ekonomiye müdahalesini gerektiren birçok etkenin varlığını sürdüreceği dikkat çekmektedir. Serbest piyasaya dayalı bir anlayışla bu sorunların piyasanın işlerliği içinde kendiliğinden çözülmesi ya da minimal devlet anlayışıyla faaliyet alanı sınırlandırılmış bir devletle bu sorunların giderilmesini beklemek oldukça güçtür.

Küresel Ekonomik Beklentiler Raporunda yaşanması muhtemel ekonomik sorunlarla birlikte küresel eşitsizliklerin artacağına, insan faaliyetlerinin birçok alanında eşitsizliklerin derinleşeceğine, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişimde sorunların yaşanacağına yer verilmektedir (World Bank, 2022). Sosyal alanda yaşanan bu sorunların giderilmesi tek başına devletin ekonomiye müdahalesiyle mümkün değildir. Bu sorunlar çok daha derindir. Devletin temel hizmet alanlarını yeniden düzenlemesine ve bu süreçte aktif bir rol alması

gerektiğine işaret edilmektedir. Bu sorunlar, minimal devlet anlayışından ziyade R. Denhardt ve J. Denhardt'ın ifadesiyle "dümen tutan değil, hizmet eden devlet" (Denhardt & Denhardt, 2007) anlayışı temelinde örgütlenen bir devlet yaklaşımıyla çözümlenebilir gibi görünmektedir.

Minimal devletin işlevi, küreselleşen pazarı, sermayeyi ve özel mülkiyeti korumaktır. Ancak son yıllarda küresel ölçekte devletin en ağırlıklı işlevi yükselen suç dalgası nedeniyle güvenlik olmuştur. Dünyanın hemen hemen her yerinde devletler kaynakların büyük bir bölümünü güvenlik hizmetlerine ayırmaktadır. Bu durumun siyasal alandaki doğal yansıması otoriterliğin yükselmesine uygun bir zemin yaratılmasıdır. Dolayısıyla minimal devlet anlayışı yerine daha otoriter bir devlet anlayışına doğru bir eğilim söz konusudur (Şaylan, 2023, s.202). Buna ek olarak Şubat 2022'de başlayan Ukrayna – Rusya Savaşı'nın küresel ölçekte sonuçları olmuştur. Öncelikle birçok devlet güvenlik endişesi sonucunda kaynaklarını bu alana aktarmak durumunda kalmıştır. ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere birçok ülke bu bölgesel savaştan etkilenmiştir. AB ülkeleri düşük büyüme rakamı ve yüksek enflasyonla mücadele etmek zorunda kalmıştır. ABD ise Rusya'ya ekonomik, askeri ve mali yaptırımlar uygulamıştır. Dünya ticareti bu savaştan olumsuz etkilenmiştir. Savaş, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke ekonomisini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemiştir. Savaş dolayısıyla ya da savaş riskiyle birlikte kaynakların güvenlik artırıcı önlemlere yönlendirilmesi birtakım ekonomik sorunların yaşanmasına neden olmuştur (Buyar & Şener, 2023, s.294). Bu gelişmeler devletlerin daha fazla otoriter bir eğilim içine girmesine ve kaynakların güvenlik harcamalarına aktarılmasına yol açmış ve neoliberalizmin arzuladığı minimal devlet anlayışından uzaklaşmayı artırmıştır.

Neoliberalizmin uygulanmasının ancak güçlü ve otoriter bir devletle sağlanabileceğini ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Burada neoliberalizm ile demokrasinin birbirinden uzaklaştığı söylenebilir (Eser, 2020). 1980'den itibaren neoliberalizmle birlikte otoriter rejimler ve devlet örgütlenmeleri için çeşitli araştırmacılarca neoliberal otoriter devlet kavramı kullanılmıştır. Neoliberal otoriter devletin en bariz özelliği, yasama ve yargı organları karşısında güç kazanan bir yürütme ile ekonomik politikaların yürütülmesinden sorumlu özerk bir bürokratik kadronun söz sahibi olmasıdır. Bu örgütlenme biçimi, Türkiye'de 24 Ocak Kararları ile başladı ve Özal'ın iktidarı boyunca devam etti. Akabinde Kemal Derviş ile uygulamaya alınan politikalarla (Pirili, 2016) neoliberal otoriter devlet varlığını günümüze kadar güçlendirerek sürdürdü. Bugün neoliberal otoriter devlet, başta ABD'de D. Trump'ın başkanlık dönemleri başta olmak üzere birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede belirgin olarak görülmektedir. Bu da devletin ekonomi alanında daha belirleyici ve aktif roller üstlenerek minimal devletten giderek uzaklaşması anlamına gelmektedir.

Sermaye birikimi önceliğinden kaynaklanan krizler, göç sorunu, çevresel güvenlik sorunu, dünya ekonomisindeki kriz eğilimleri, ABD'nin güç kaybı ve Çin'in yükselişi ile bu devletler arasında yaşanan gerilimler, uluslararası yönetsel

düzenlemelerin artması ve yönetişim rejimlerinin artması gibi gelişmeler devletin rolünü şekillendirmektedir. Bu temelde ulus devlet biçimi tamamen ortadan kalmasa bile ulusal ve bölgesel devletlerin gölgesinde örgütlenmiş devlet biçimleri ortaya çıkacaktır. Küresel ölçekte neoliberal finans ağırlıklı kurum ve stratejilerin gölgesinde artan gerilimle otoriter devletçilik eğilimlerinin artacağı düşünülmektedir (Jessop, 2021). Jessop, mevcut gelişmeler ışığında devletin daha otoriter bir eğilim kazanacağını savunmaktadır. Dolayısıyla neoliberalizmin söylemleştirdiği minimal devletin geçerliliğini sürdürmesi zor görünmektedir.

Minimal Devletten 'Düzenleyici Devlet' Anlayışına

Neoliberalizmin izdüşümleri farklı ülkelerde farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. En azından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ayrımına göre yorumlandığında neoliberal politikaların benzer sonuçlar vermediği tecrübe edilmiştir. Oysa 1970'li ve 1980'li yıllarda devletin rolü ve faaliyet alanına ilişkin sorgulamalar sonucunda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için minimal devletin en iyi devlet olduğu düşüncesi genel kabul görmüştür. Merkezi planlama yerine ekonomik özgürlüğe destek vermek, diğer bir ifadeyle kamu teşebbüslerini özelleştirmek ve devlet yönetimini değiştirmek adına birçok ülke, devletin rolünü detaylıca tanımlamak zorunda kalmıştır. Gelişmekte olan ülkeler, uluslararası kurumları, Dünya Bankası ve IMF'yi tatmin etmek adına birtakım yapısal uyum politikalarını uygulamaya aldılar. Ancak bu uyum programları pek başarılı olamamıştır. Neoliberalizm devlete minimal bir rol biçmekte ve ekonomik kalkınmayı da kamu sektöründe yapılacak küçülmeye indirgemektedir. Ancak istenen sonuçlar elde edilememiştir. Bunun üstüne Dünya Bankası öncülüğünde minimal devlet yerine etkin, kolaylaştırıcı ve sözleşmelere uygun bir devlet anlayışı geliştirilmiştir. Özetle minimal devletten, 'iyi işleyen bir ekonomi, iyi işleyen bir devlete ihtiyaç duyar' düşüncesine doğru bir değişim yaşanmıştır (Hughes, 2014, s.532-534).

Kapitalizmin kurumsallaşması biçiminde tanımlanan Post Washington Konsensüsü'nün devletin rolü konusunda kendinden önceki Konsensüsten farkı Ercan'a (2003, s.6'dan aktaran Yavuz, 2007, s.31) göre; "birinci kuşak yapısal reformlar…deregülasyon ve özelleştirme dolayında gerçekleşirken ikinci kuşak reformların hayata geçirildiği dönemde ise, devletin yeniden düzenleyici işlevleri öne çıkıyor" şeklindedir. Dolayısıyla Post Washington Konsensüsü ile devletin rolü ve ele alınış şekli, bu reform politikalarının kuramsal yönüne ışık tutmaktadır. İkinci kuşak reform sürecinde devletin piyasaya müdahalelerine daha temkinli yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Hatta bu süreçte vurgulanan kurumsal yönetişim/yönetişim kavramları da ekonomi ile devlet arasında daha güçlü ilişkilerin oluşturulmasına işaret etmektedir. Çünkü yönetişim kavramı piyasa dostu devlet söylemine gönderme yapmaktadır (Yavuz, 2007).

Washington Konsensüsü ile her türlü toplumsal problemin pazar mekanizması içinde çözümleneceği varsayımı hâkim olmuştur. Bununla birlikte 1990'lı yıllarda yeni bir devlet müdahaleciliği tartışması başlamış ve ardından bu

devlet müdahaleciliği uygulamaya da geçmiştir. Gelişmiş ülkelerin politika belirleme kurumu olarak tanımlanan OECD, bu düzenleyici reformlar başlığı altında yeni bir devlet müdahaleciliği çağrısı yapmıştır. Bu reformlar devlet örgütü içinde belli alan ya da sektörleri düzenleyecek bağımsız kurul ya da kurumlar oluşturmak şeklinde açıklanabilir. Burada amaç mevcut sektörlerin küresel pazarla bütünleşmesini sağlamaktır. Sermaye hareketliliğinin kısıtlanmaması amacıyla bu kurul ya da kurumların bağımsızlığı öngörülmüştür (Şaylan, 2023).

Doğu Asya Ülkelerinde 'Kalkınmacı Devlet' Anlayışı

Gelişmekte olan ülkelerde başarısız olan Washington Konsensüsü'ne dayalı neoliberal politikalar istenen minimal devlet anlayışını hayata geçirememiştir. Bu konuda son yıllarda önemli ölçüde ekonomik büyüme ivmesi yakalayan Çin deneyimi bu ülkelere örnek olabilecek bir devlet anlayışı ve büyüme modeli alternatifi sunmaktadır. Çin deneyimi minimal devlet söyleminin tam tersi bir uygulamayla devletin ekonomide önemi bir belirleyici aktör olarak rol almasına dayanmaktadır. Çin deneyimi, özellikle belli ölçüde bir devlet merkeziyetine ulaşan toplumlar ve Kamboçya, Vietnam, Ruanda, Etiyopya ve Burundi gibi çeşitli ülkeler için belki de en muhtemel kalkınma tecrübesidir (Acemoğlu & Robinson, 2018). Dolayısıyla günümüzde artık minimal devlet anlayışı ülkeler için tek model ve amaç değildir. Çin gibi önemli ölçüde ekonomik büyüme sağlayan bir ülkenin gelişmekte olan birçok ülkeye devleti ekonomik faaliyetlerin dışına itmek yerine merkezine yerleştiren bir yaklaşımla örnek bir model sunduğu ifade edilebilir.

Sermaye birikiminin yüksek olmadığı, özel sektörün güçsüz olduğu ülkelerde devlet, sermayeyi artırmak ve özel teşebbüslerin gelişimini sağlamak için organize olmak durumundadır. Kalkınmacı devlet, stratejik sanayileşme ve ekonomik kalkınmaya odaklanan ve bunu hayata geçirmek için ihtiyaç duyulan politikaları geliştiren devlettir (Kaynak, 2020). Tarihsel deneyimler piyasaların kendi başlarına hızlı bir kalkınma başarısı sağlayacağına dair pek az kanıt sunmaktadır. Doğu Asya ülkelerine bakıldığında devlet öncülüğünde uygulanan sanayi politikaları ile elde edilen başarılar arasında açık bir ilişkinin varlığı dikkat çekmektedir. 1980'lerde ve 1990'lı yılların başında Çin'de yerel düzeyde kamuya ait çeşitli işletmeler kaydedilen başarının merkezindeydi. Kore ve Tayvan'ın devlet öncülüğünde sanayi politikaları uygulamadan gelişme kaydettiklerini söylemek güçtür. Bu ülkeler yüksek tasarrufu amaçlayan devlet politikalarını devreye almışlardır. Böylelikle Doğu Asya ülkeleri kendi firmalarına yüksek sermaye desteği verdiler. Tüm bu gelişmeler birer tesadüf değildir. Doğu Asya ülkelerinin başarısı Washington Konsensüsü'nde vurgulanan minimal devlet söyleminin aksini ortaya çıkartarak devletin daha aktif bir rol üstlenmesiyle kalkınmanın gerçekleştirilebileceğini göstermekteydi. Buna ek olarak, Latin Amerika ve Sahra Altı Afrika ülkelerindeki başarısızlık Washington Konsensüsü stratejilerine duyulan güveni azaltmıştır. Bu ülkelerde uygulanan neoliberal politikalardan sonra kaydedilen büyüme 1960'lı ve 1970'li yıllarda kaydedilen oranların yarısını bile yakalayamamıştır. Bu dönemde uygulanan dışa açık ekonomi uygulamaları

sonucunda uluslararası sermaye piyasalarındaki oynaklık söz konusu ülkelerde mali açıdan olumsuz sonuçların yaşanmasına neden olmuştur (Stiglitz, 2008).

Doğu Asya ülkelerinde bazı serbestleşmeler hayata geçirilmekle birlikte devletin aktif etkinliği sürmüştür. Bu ülkelerin piyasa düzenleyici ekonomiler olmadığı, dışa dönük piyasa yönelimli ekonomiler oldukları kabul edilir. Buna rağmen Güney Kore, Çin, Japonya, Singapur gibi başlıca Asya ülkelerinde devlet, etkili bir ekonomik aktör rolünü üstlenmiştir. Devletin rolü bu ülkelerde hiçbir zaman minimal devlet anlayışı şeklinde olmamıştır. Aksine devlet tasarrufların yaratılmasında, etkin kaynak bölüşümünde, fiziki ve beşerî sermaye birikiminde, yatırımların yönlendirilmesi ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinde ana belirleyici olmuştur (Zafir, 2009). Bu durum neoliberalizmin ve minimal devlet anlayışının ekonomik ilerleme sürecinde tek geçerli anlayış olmadığını göstermektedir.

Devletin aktif rol aldığı ülkelerden birisi olan Singapur son yıllarda ekonomik anlamda kaydettiği ilerlemeyle dikkatleri çeken bir Asya ülkesidir. Bu ilerleme süreci irdelendiğinde Singapur devletinin büyük altyapı geliştirme projelerine ve eyaletler arası ilişkileri kullanarak bölgeselleşme hamlesine öncülük ettiği görülmektedir. Bu çalışmalar devlet ve özel işletmeler için iş alanlarının açılmasında rol oynayan kilit politikacıların katılımını ifade eden "siyasi girişimcilik" olarak adlandırılmaktadır (Yeung, 2000). Singapur, ekonomik kalkınma sürecinde kalkınmacı devlet anlayışı ile gelişme kaydeden önemli bir ülke örneğidir.

Minimal Devletten 'İkameci Devlet' Anlayışına

Washington Konsensüsü'nden günümüze doğru bakıldığında minimal devlet anlayışının önemli ölçüde değişim ve dönüşüm gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu konuda çalışma yapan Berry (2022, p.242), devletin ve devlet faaliyetlerinin değişen karakterini vurgulamak için 'ikameci devlet' (*substitutive state*) kavramını ortaya atmaktadır. Bu anlayış, minimal devlet, rekabetçi devlet ve düzenleyici devlet gibi alternatif neoliberal devlet anlayışlarından farklıdır. Berry tarafından İngiltere özelinde son yıllarda devlet tarafından yönlendirilen sanayi, konut ve özel emeklilik politikaları ele alınmıştır. Berry, İngiltere'de son yıllarda giderek devletin ekonomiye yeni mekanizmalarla müdahale ettiğini ileri sürmektedir. İkameci devlet, piyasa uyarılarından bağımsız olarak piyasaya müdahalede bulunmaya istekli bir devlet refleksinin ürünüdür. Devlet, her zaman neoliberalizmin merkezi ve örgütleyici bir unsuru olmuştur. Ancak neoliberal fikirler pratikte kapitalist birikim süreciyle karşı karışa geldikçe devlet süreç içinde evrilmiştir (Berry, 2022). Bu da devletin rolünü minimal devlet anlayışının dışına çıkarmıştır.

İngiltere'de devletin piyasa düzenlemelerini kaldırmasıyla yaşanan finansal çöküşün ardından piyasalar, büyük ve geleneksel özel işletmeleri devletleştirmek de dahil, büyük ölçüde devlet müdahalesiyle yeniden tesis edilebilmiştir (Freeman, 2015). 2008 yılından itibaren İngiltere'de sanayi politikaları alanında belirli

endüstrilere devletin müdahalesinin giderek güçlendiğine tanık olunmuştur (Berry, 2020). Bu bağlamda 2008 sonrası dönemde İngiliz devleti hakkındaki siyasi ekonomi literatürü, devletin rolüne odaklanmış ve piyasa başarısızlıklarını düzeltmenin çok ötesine geçmiştir. İngiltere'de konut piyasası, bireysel emeklilik gibi alanlar düzenleyici şekilde etkin olarak devlet müdahalesinin görüldüğü alanlar olmuştur. Devlet, rejimi yeniden üretmeye hizmet ettiği kadar mevcut birikim rejiminin eksikliklerine de tepki göstermektedir. 2008 yılından sonra kısmen görülen devlet müdahalesi, Covid – 19 Salgını ortalarında giderek belirginleşmiştir. Devlet, bazı firmaları kurtarmaya ya da yeniden şekillendirmeye çalışmış, işçilerin ücretsiz izne çıkarılmasını finanse ederek ekonomik müdahalenin kapsamını daha da genişletmiştir (Berry, 2022).

Devletin ekonomiye müdahale etmesi konusunda, onu basitçe düzenlemeye çalışmanın ötesine geçtiğini gösteren yeni dinamikler bulunmaktadır. Bu elbette devletleştirme değildir, çünkü devlet özel ekonomik faaliyetleri artırmaya ve teşvik etmeye çalışmaktadır. İkameci devlet, neoliberalizm içinde devletin ekonomiye müdahalesinin temel gerekçesi olan piyasa başarısızlıklarının daha geniş bir versiyonu olarak düşünülmelidir. Covid – 19 Salgınından sonra İngiltere özelinde bakıldığında devletin konut, emeklilik ve sanayi politikası alanlarındaki müdahalelerinin birçoğunun kalıcı olduğu gözlenmiştir. İkameci devlet şöyle açıklanabilir: devletin kamu ve özel sektör arasındaki ilişkiler yönünden daha müdahaleci bir görünüm sergilemesi, devletin müdahale ile piyasa başarısızlıklarını önlemesi, karsız faaliyetlerde daha fazla sorumluluk üstlenmesi, özel sektör aktörlerinin müdahale sürecinin yönetimine daha fazla dahil edilmesi, devletin bireylerin ya da yerel yönetimlerin mali destek sunması ve kendi kendilerine yetebilir hale gelmelerinin sağlanması amacına dönük olarak müdahaleler yapmasıdır (Berry, 2022). Davis & Walsh (2016) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına göre 1976-2010 yılları arasında İngiltere'deki finansallaşma sürecinde devletin aktif bir aktör olduğu tespit edilmiştir. Kısacası İngiliz Devleti finansallaşma sürecini serbestleşerek, devleti küçülterek değil, aksine destekleyici, teşvik edici bir devlet müdahalesiyle ilerletmiştir. Berry'in saptamalarını destekleyen şekilde Watson (2010) yaptığı çalışmada İngiltere'de 2008 Küresel Krizi'nden sonra konut alanında devletin Keynesyen bir yaklaşımla bir refah sistemi oluşturma çabası içine girdiğinden söz etmektedir.

Berry'nin çalışmalarına göre neoliberalizmin gelişim gösterdiği ülkelerin başında gelen İngiltere'de, minimal devletten ikameci devlet anlayışına doğru bir değişim yaşanmıştır. İkameci devlet, daha kontrollü, bilinçli ve önceki dönemlere nazaran daha kalıcı şekilde devletin ekonomiye müdahale etme biçimi olarak yorumlanabilir. Minimal devlet söyleminin bu açıdan değiştiği ortadadır. Ancak Berry ikameci devlet söylemiyle, neoliberalizmle barışık bir devlet müdahaleciliğinden söz etmektedir. Bu söylem kendi içinde kısmen bir çelişkiyi de gündeme getirmektedir. Çünkü ekonomik müdahaleyi gerektiren koşuların ya da krizlerin neoliberalizmden kaynaklandığını görmek gerekir. Neoliberalizmden kaynaklanan sorunların giderilmesi için de devlet müdahalesinin gerçekleştiğini

söylemek daha doğru bir yaklaşım olabilir. Ancak Berry, devlet müdahaleciliğinin daha kalıcı ve kapsamlı hale geldiğini vurgulayarak en azından minimal devlet, düzenleyici devlet gibi Washington Konsensüsü ile bağdaştırılan bu anlayışların artık aşıldığını vurgulamaktadır. Bu durum da devletin gelinen noktada daha geniş kapsamlı bir alana yayıldığını ve kalıcılık arz eden biçimde ekonomiye müdahale ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Aşağıdaki tabloda, devlet yaklaşımları politika setleri, ortaya çıkışları ve ideolojik temelleri yönünden tablolaştırılıp karşılaştırılmıştır. Burada amaç minimal devlet dışında ekonomide devletin rolü konusunda ortaya çıkan farklı devlet yaklaşımlarının bir bütün halinde görülmesini, kıyaslanmasını ve analiz edilmesini sağlamaktır.

Tablo 1. Farklı Devlet Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

Devlet Yaklaşımları	Politika setleri	Ortaya çıkışı	İdeolojik temel
Minimal devlet	Devletin ekonomiye müdahalesi doğru bulunmaz (kriz dönemleri hariç). Devlet özgürlükleri korumalı, güvenliği, adaleti ve savunmayı sağlamakla sınırlıdır.	ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkeler	Liberalizm ve neoliberalizm
Düzenleyici devlet	Regülasyon ve deregülasyon güçlenmiştir. Devletin ekonomiye müdahalesi artmıştır.	Post Washington Konsensüsü ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler	Neoliberalizm
Kalkınmacı devlet	Devlet ekonomiye müdahale eder, ekonomiyi yönlendirir, kalkınma politikalarını ortaya koyar ve uygular.	Doğu Asya ülkeleri (Çin, Tayvan, Singapur vb.)	Devlet Kapitalizmi
İkameci devlet	Devlet ekonomiye müdahale eder, belli sektörlerde bu belirgin olarak görülür.	İngiltere (2008'den sonra)	Neo Keynesyenci yaklaşım

Kaynak: (Berry, 2022; Birdsall & Fukuyama, 2011; Civelekoğlu, 2015; Heywood, 2016; Hughes, 2014; Jossep, 2021; Kaynak, 2020; Rodrick, 2006; Zafir, 2009)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Latin Amerika ülkelerinin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek ve küresel piyasaya başarılı biçimde eklemlenmelerini sağlamak adına bir dizi reform politikası olarak sunulan Washington Konsensüsü ile neoliberalizm literatürde sıklıkla özdeş kabul edilmektedir. 1970'lerden itibaren devletin iktisadi ve mali krizi ya da kamu sektörünün bunalımı olarak adlandırılan kriz, yeni politikaların, yeni sağ ideolojinin ve devleti iktisadi alanda yeniden konumlandıran gelişmelerin yolunu açmıştır. Bu süreçte minimal devlet, kamunun faaliyet alanının daraltılması ve sonuçta piyasanın kendi dinamikleriyle daha iyi çalışacağı biçimindeki görüşler

destek görmüştür. ABD ve İngiltere'de başlatılan refah devletinin tasfiyesi uygulamalarının ardından Washington Konsensüsü ile özelleştirme uygulamalarının ana hedefi minimal devlet anlayışını hâkim kılmaktır.

Washington Konsensüsü'nün beklentileri tam karşılayamaması ve yaşanan krizlerde devletin kurtarıcı olarak piyasaya müdahale etmesiyle gelişen süreçte minimal devlet anlayışının geçerliliği sorgulanmaya başlamıştır. Çünkü devleti koşulsuz biçimde ekonomik alanın dışına itmek, verimsiz özelleştirmeler yapmak, kurumsal altyapı yetersizliklerine rağmen finansal serbestleşmeye geçmek daha büyük sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bu olumsuz sonuçların ortadan kaldırılması ümidiyle ikinci kuşak reform politikaları oluşturulmuş ve Post Washington Konsensüsü ortaya çıkmıştır. Post Washington Konsensüsü ile devleti yeniden konumlandırma ihtiyacının bir gereği olarak minimal devlet anlayışı yerine düzenleyici devlet anlayışına geçilmiştir. Bu durum minimal devlet anlayışının terk edilmesinin ilk ayağını oluşturmaktadır.

2008 Küresel Krizi ve son dönemde yaşanan Covid – 19 salgını, devletin ekonomiye müdahalesini belirgin ölçüde artırmıştır. Günümüz itibari ile artık minimal devletin sınırlarını aşan ve geçici bir nitelikten ziyade süreklilik gösteren biçimde devletin ekonomiye müdahale ettiği gözlenmektedir. Bunun nedenlerinden birisi, ekonomik krizler ve diğer artan küresel sorunlarla (salgın hastalıklar, savaşlar vb.) baş etmenin bir yolu olarak devletin ekonomiye müdahale etmesinin kaçınılmaz hale gelmesidir. Bir diğer neden ise neoliberalizmin devletin ekonomiye müdahalesine olan bağımlılığıdır. Çünkü tarihsel serüvenine bakıldığında neoliberalizmin belli dönemlerde krizler yaşadığı görülmektedir. Bu krizlerin aşılmasında her zaman devlete kurtarıcı bir misyon yüklenmiştir. Devletin ekonomiye müdahale girişimleri zaman içinde artarak devam etmiştir ve giderek yerleşik bir uygulama biçimine dönüşmüştür.

Neoliberalizmin kalesi olarak görülen ABD ve İngiltere gibi ülkelerde devletin ekonomideki işlevlerinin arttığını gösteren bulgular minimal devlet anlayışının bu ülkelerde ne derece geçerli olduğunu tartışılır hale getirmektedir. Hala piyasa ekonomisine bağlı olmalarına rağmen bu ülkelerde devletin rolü belirgin ölçüde son yıllarda değişim göstermiştir. ABD'nin ülkedeki özel işletmeleri fonlaması ve İngiliz devletinin çeşitli sektörlerde devlet eliyle doğrudan ekonomik faaliyetler yürütmeye başlaması bu durumu kanıtlar niteliktedir. ABD'de Trump'ın başkanlık döneminde artan otoriterleşme eğilimleri ise minimal devlet anlayışının dışına çıkıldığını gösteren önemli bir diğer göstergedir.

Washington Konsensüsü ve devamında yaşanan olumsuz gelişmeler ortaya çıkan yeni iktisadi politikalarda devletin daha muktedir kılınmasını gerektirmiştir. Bu süreç daha fazla piyasa ve daha az devlet anlayışının her ülkede olumlu sonuçlar vermediğini de göstermiştir (Latin Amerika ülkeleri deneyimi bunun en çarpıcı örneğidir). Yaşanan gelişmelerle birlikte gündeme gelen düzenleyici devlet, ikameci devlet, kalkınmacı devlet modelleri daha fazla piyasa ile daha fazla devlet anlayışını bağdaştırma çabasının/ihtiyacının bir ürünüdür. Devletin tek başına güvenlik ve

adalet gibi temel hizmet alanlarıyla sınırlı tutulmasının yeterli bir çözüm olmadığı tarihsel deneyimlerle anlaşılmıştır.

Sonuç olarak, Washington Konsensüsü sonrası Latin Amerika ülkelerinin olumsuz deneyimleri, Asya ülkelerinin kalkınma tecrübesi ve gelişmiş ülkelerde yaşanan krizler farklı devlet yaklaşımlarının gelişimini tetiklemiştir. Tüm bu farklı devlet yaklaşımları tek bir ortak noktaya işaret etmektedir. O da (çalışmanın ana iddiası olan) artık günümüzde minimal devlet anlayışının geçerliliğinin tartışmalı hale geldiğidir. Varılan sonuç, minimal devletin ölümünü ilan etmek değilse de en azından devletin neoliberal sistem içinde rolünün büyük ölçüde değiştiğini göstermektedir. Bunun en büyük kanıtı 2008 Küresel Krizi ile Covid – 19 salgınından sonra devletin ekonomideki rolünün gözle görülür biçimde ve daha kalıcı şekilde değişmesidir. Doğu Asya ülkelerinin ekonomik kalkınma serüveni, devlet öncülüğünde bir politikayla ülke kalkınmasının mümkün olabileceğini göstermiştir. Krizler ve salgın ise minimal devlet anlayışının İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde ikameci devlet biçiminde, gelişmekte olan ülkelerde ise daha otoriter ve müdahaleci bir devlet anlayışı şeklinde ilerlediğini göstermektedir.

Yazar Katkı oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Acemoğlu, D. & Robinson, J. A. (2018). *Ulusların düşüşü: Güç, zenginlik ve yoksulluğun kökenleri*. (F. R. Velioğlu, Çev.). Doğan Yayınları.

Akdağ, İ. (2024). *Neoliberal siyasetin sekerat hali*. Son Çağ Akademi.

Ataay, F. (2007). Neoliberalizm, kamu reformu ve demokrasi. Ş. Aksoy & Y. Üstüner (Ed.). *Kamu Yönetimi Yöntem ve Sorunlar* (ss. 163-172). Nobel Yayınları.

Babb, S. (2012). The Washington Consensus as transnational policy paradigm: Its origins, trajectory and likely successor. *Review of International Political Economy*, *1*, 1-30.

Barry, N. (2018). *Modern siyaset teorisi*. (M. Erdoğan & Y. Şahin, Çev.). Liberte Yayınları.

Berry, C. (2020). From receding to reseeding: Industrial policy, governance strategies and neoliberal resilience in post-crisis Britain. *New Political Economy*, *25* (4), 607-625.

Berry, C. (2022). The substitutive state? neoliberal state interventionism across industrial, housing and private pensions policy in The UK. *Competition & Change*, *26* (2), 242-265.

Birdsall, N. & Fukuyama, F. (2011). The Post-Washington Consensus: Development after the crisis. *Foreign Affairs*, *90* (2), 45-53.

Birdsall, N., Torre, A. & Caicedo, F. V. (2010). *The Washington Consensus: Assessing a Damage Brand. Policy Research Working Paper 5316*, World Bank.

Buyar, C. & Şener, U. (2023). Tarihin dönüşü: Rusya-Ukrayna savaşı, siyasi ve ekonomik tesirleri. *Journal of Academic Value Studies*, *9* (4), 284-301.

Civelekoğlu, İ. (2015). Washington uzlaşısı sonrası dönemde devletin değişen rolü ve bir Türkiye değerlendirmesi. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, *34* (2), 35-54.

Crouch C. (2009). Privatised Keynesianism: An unacknowledged policy regime. *The British Journal of Politics and International Relations. 11* (3), 382–399.

Davis, A. & Walsh, C. (2016). The role of the state in the financialization of the UK Economy. *Political Studies*, *64* (3), 666-682.

Denhardt, J. V. & Denhardt, R. B. (2007). *The new public service: Serving, not steering*. M.E. Sharpe.

Eryılmaz, B. (2013). *Bürokrasi ve siyaset: Bürokratik devletten etkin yönetime*. Alfa Yayınları.

Eser, U. (2020). Neoliberal popülist-otoriterleşme, demokrasi krizi ve Türkiye deneyimi üzerine kısa notlar. *İktisat ve Toplum*, *111*, 29-34.

Freeman, M. (2015). Neoliberal policies and human rights. *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, *17* (2), 141-164.

Friedman, M. (1982). *Monetary trends in the United States and the United Kingdom*. University of Chicago Press.

Friedman, M. (2011). *Kapitalizm ve özgürlük*. (D. Erberk & N Himmetoğlu, Çev.). Plato Film Yayınları.

Fukuyama, F. (2015). *Devletin inşası: Yirmi birinci yüzyılda yönetişim ve dünya düzeni*. (T. Çolak, Çev.). Profil Yayıncılık.

Giddens, A. (2020). *Üçüncü yol: Sosyal demokrasinin yeniden dirilişi*. (M. Özay, Çev.). Birey Yayınları.

Harvey, D. (2006). Neo-liberalism as Creative Destruction. *Geogr. Ann*., *88B*(2), 145–158.

Held, D. (2004). *Global covenant: The social democratic alternative to the Washington Concensus*. Polity Press.

Heywood, A. (2016). *Siyaset*. (B. B. Özipek, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla & H. Y. Başdemir, Çev.). Adres Yayınları.

Hughes, O. (2014). *Kamu işletmeciliği & yönetimi*. (B. Kalkan, B. Akın & Ş. Akın, Çev.). BigBang Yayınları.

Jessop, B. (2002). Liberalism, neoliberalism, and urban governance: A state–theoretical perspective. *Antipode*, *34* (3), 452–472.

Jessop, B. (2021). *Devlet: Dün, bugün, gelecek*. (A. Güney, Çev.). Nika Yayınları.

Karakurt, B. (2011). Washington Konsensüsü'nden küresel mali krize mali disiplin ve Türkiye'deki gelişmeler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *25* (1), 31-53.

Kaynak, M. (2020). Kalkınmacı devletin ekonomi politiği. *Ekonomi-tek*, *9* (2), 59-99.

Köseoğlu, Ö & Sobacı, M. Z. (2015a). Giriş. Ö. Köseoğlu & M. Z. Sobacı (Ed.). *Kamu Yönetiminde Paradigma Arayışları* (ss. 1-8). Dora Yayınları.

Köseoğlu, Ö & Sobacı, M. Z. (2015b). Kamu yönetimi kuramının geleceği: yeni kamu işletmeciliğinden hibritleşmeye doğru. Ö. Köseoğlu & M. Z. Sobacı (Ed.). *Kamu Yönetiminde Paradigma Arayışları* (ss. 297-314). Dora Yayınları.

Levy, R. (2010). New public management: End of an era?. *Public Policy and Administration*, *25* (2), 234-270.

Lopes, C. (2012). Economic growth and inequality: The new Post-Washington Consensus. *RCCS Annual Review*, *4*, 1-17.

Mazzucato, M. (2021). *Girişimci devlet: Kamu sektörü – özel sektör karşıtlığı masalının çürütülmesi*. (E. Soğancılar, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.

OECD (2002). *Reviews of regulators reform: Turkey crucial support for economic recovery*. OECD Publications Service.

Öniş, Z. & Şenses, F. (2003). Rethinking the emerging Post-Washington Consensus: A critical appraisal. *ERC Working Paper in Economic*, *3* (9), 1-36.

Pirili, M. (2016). Devlet ve otoriterlik üzerine. *İktisat ve Toplum*, *68*, 12-19.

Rodrik, D. (2006). Goodbye Washington Consensus, hello Washington confusion? a review of the world bank's economic growth in the 1990s: Learning from a decade of reform. *Journal of Economic Literature*, *XLIV*, 973-987.

Rowley, C. K. (1996). What is living and what is dead in classical liberalism, C. K. Rowley (Ed.). *The Political Economy of the Minimal State* (pp. 1-23). The Shaftesbury Papers.

Sönmez, Ü. (2007). Bağımsız düzenleyici kurumların kurumsal altyapısı ve gelişimi. Ş. Aksoy & Y. Üstüner (Ed.). *Kamu Yönetimi Yöntem ve Sorunlar* (ss. 485-507). Nobel Yayınları.

Stiglitz, J. E. (2008). Is there a post-washington consensus consensus?. N. Serra & J. E. Stiglitz (Ed.). *The Washington Concensus Reconsidered* (pp. 41-56), Oxford University Press.

Şahin, Y. E. (2007). Kamu yönetimi disiplininin kamusallık ve karlılık karşıtlığı açısından çözümlenmesi. Ş. Aksoy & Y. Üstüner (Ed.). *Kamu Yönetimi Yöntem ve Sorunlar* (ss. 49-64). Nobel Yayınları.

Şaylan, G. (2023). *Bir bilim olarak kamu yönetiminin yükselişi ve çöküşü*. İmge Kitabevi.

Şen, A. (2005). Washington Konsensüs ve gelişmekte olan ülkeler sorunları: Eleştirel bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10* (2), 181-2000.

Şen, A. (2010). İktisadi kalkınmada devlet-piyasa nispi rollerine ilişkin tartışmalara "Washington Sonrası Konsensüs" son noktayı koydu mu?. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6* (2), 325-341.

Şimşek, O. (2017). Washington ve Post-Washington Uzlaşmaları çerçevesinde neoliberalizmde devletin rolü. *Karatahta İş Yazıları Dergisi, 7,* 177-192.

Tekgül, Y. & Cin, M. F. (2015). Neoklasik paradigma olarak Washington/Post Washington uzlaşısının yükselişi ve düşüşü: Post-Keynezyen alternatif yaklaşımı. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *24* (2), 247-262.

Ugwu, C., Aronu, N. I. & Atama, C. (2016). Neoliberalism and intervention philosophy in Africa: Myth of underdifferentiation. *Journal of Economic and Allied Research*, *1* (1), 42-52.

Watson, M. (2010). House price keynesianism and the contradictions of the modern ınvestor subject. *Housing Studies*, *25* (3), 413–426.

Williamson, J. (1990). What Washington means by policy reform. J. Williamson (Ed.). *Latin American Adjustment: How Much Has Happened?* (pp.7-20). Institute for International Economics.

Williamson, J. (2000). What should the world bank think about the Washington Consensus?. *The World Bank Research Observer*, *15* (2), 251–264.

World Bank (2022). Global growth to slow through 2023, adding to risk of 'hard landing' in developing economies, https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/01/11/global-recovery-economics-debt-commodity-inequality (23.07.2024).

Yavuz, G. (2007). Washington Uzlaşması'ndan Post-Washington Uzlaşması'na: Kalkınma gündeminin biçimlenişinde "yeni kurumcu iktisat" etkisi. *Ekonomik Yaklaşım*, *18* (64), 23-44.

Yeung, H. W. (2000). State intervention and neoliberalism in the globalizing world economy: Lessons from Singapore's regionalization programme. *The Pacific Review*, *13* (1), 133-162.

Zafir, C. Z. (2009). Neoliberalizmin minimal devlet yaklaşımına bir eleştiri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *7* (2), 65-81.